

The effectiveness of positive and negative behavior change methods on reducing children's bullying

Received: 2023/10/20
Accepted: 2023/10/30
Article type: Reaserch Article
p.p = 185- 214
DOI:

Noormohammad Rezaei

Assistant Professor, Psychology
Education and Counseling
Department, Farhangian
University, Tehran. Iran (author
Responsible)
Rezaee165@cfu.ac.ir

Hossein Bejani

Assistant Professor of
Educational Management at the
Research Institute of Law
Enforcement Sciences and Social
Studies. Tehran. Iran
bejani.hossein@gmail.com

Fatemeh Banaei Bashi

Master of Educational
Psychology, Islamic Azad
University, Semnan Research
Sciences Unit:
fatemehbanaei74@gmail.com

Abstract

Background and purpose: Bullying is one of the common problems in social environments among students, which can leave long-term negative effects on its victims. Therefore, the aim of the research was to investigate the effectiveness of positive and negative behavior change methods on reducing bullying among children.

Method: This research was applied in terms of its purpose and semi-experimental using a multi-group pre-test and post-test design. The statistical population was 9- and 10-year-old boys' elementary schools in Semnan city in 1401/1402. To select the sample, one district and then three schools and 45 students were selected from among the educational districts of Semnan city by cluster sampling method and they were replaced in two experimental groups and one control group. The first experimental group underwent 14 sessions of positive behavior modification and modification, the second experimental group underwent 14 45-minute sessions of negative behavior modification and modification, and the control group did not receive training. The Illinois Bullying Scale (2011) was used to collect information. Shapiro-Wilk test, M-box, analysis of covariance and Tukey's follow-up test were used for data analysis.

Findings: The research results showed that there was a significant difference between the methods of changing and modifying positive and negative behavior compared to the control group. The results of the follow-up test showed that the method of changing and correcting positive behavior was effective in reducing children's bullying compared to the method of changing and correcting negative behavior.

Conclusion: Since reluctance and hatred of school, academic failure, decreased sense of security and mental health, and change of attitude towards school are the consequences of being victimized by bully peers. The results of the research showed that teaching positive management methods and modifying behavior by changing social norms and increasing appropriate social behaviors leads to behavioral changes and reducing bullying.

Keywords: Anger, Bullying, Children, Behavior Change, Behavior Modification

Citation (APA):

Rezaee,N. Bejani,H. Banaeibashi,F (2023) The effectiveness of positive and negative behavior change methods on reducing children's bullying

[Quarterly journal of training in police sciences](#), 11(42), 185-214

اثربخشی روش های مثبت و منفی تغییر رفتار بر کاهش قلدری کودکان

چکیده

زمینه و هدف: قلدری یکی از مشکلات رایج در محیط های اجتماعی است که می تواند تأثیرات ناگوار درازمدتی بر قربانیان آن به جای گذارد. بنابراین، هدف پژوهش بررسی اثربخشی روش های مثبت و منفی تغییر رفتار بر کاهش قلدری در بین کودکان بود.

روش: این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر نوع نیمه آزمایشی با استفاده از طرح پیش آزمون و پس آزمون چندگروهی بود. جامعه آماری کودکان ۹ و ۱۰ ساله مدارس ابتدایی پسرانه شهر سمنان در سال ۱۴۰۲/۱۴۰۱ بود. برای انتخاب نمونه، از روش نمونه گیری خوشه ای از بین نواحی آموزش و پرورش شهرستان سمنان یک ناحیه و در ادامه سه مدرسه و تعداد ۴۵ دانش آموز انتخاب و در دو گروه آزمایشی و یک گروه کنترل جایگزین شدند. گروه آزمایش اول ۱۴ جلسه تحت روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت، گروه آزمایشی دوم ۱۴ جلسه ۴۵ دقیقه ای تحت روش تغییر و اصلاح رفتار منفی قرار گرفتند و گروه کنترل آموزشی دریافت نکردند. برای جمع آوری اطلاعات از مقیاس قلدری ایلی نوبیز (۲۰۱۱) و برای تحلیل داده ها از آزمون شاپیرو-ویلک، ام باکس، تحلیل کوواریانس و آزمون تعقیبی توکی استفاده گردید.

یافته ها: نتایج پژوهش نشان داد بین روش های تغییر و اصلاح رفتار مثبت و منفی در مقایسه با گروه کنترل تفاوت معناداری وجود داشت. نتایج آزمون تعقیبی نشان داد روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت در مقایسه روش تغییر و اصلاح رفتار منفی در کاهش قلدری کودکان مؤثر بوده است. **نتیجه گیری:** از آنجا که بی رغبتی و تنفر از مدرسه و افت تحصیلی و کاهش احساس امنیت و سلامت روان و تغییر نگرش نسبت به مدرسه از پیامدهای قربانی شدن به وسیله همسالان قلدر است. نتایج پژوهش نشان داد که آموزش روش های مثبت مدیریت و اصلاح رفتار با تغییر هنجارهای اجتماعی و افزایش رفتارهای مناسب اجتماعی، منجر به بروز تغییرات رفتاری و کاهش قلدری شده است.

واژگان کلیدی: خشم، قلدری، کودکان، تغییر رفتار، اصلاح رفتار

دریافت: ۱۴۰۲/۸/۲۰

پذیرش: ۱۴۰۲/۹/۵

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۱۴-۱۸۵

شناسه دیجیتال:

نورمحمد رضایی

استادیار گروه آموزش روان شناسی و مشاوره، دانشگاه فرهنگیان، تهران.
ایران (نویسنده مسئول)
Rezaee165@cfu.ac.ir

حسین بجانی

استادیار مدیریت آموزشی پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی. تهران.
ایران
bejani.hossein@gmail.com

فاطمه بنایی باشی

کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی
دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات و مطالعات سمنان
fatemehbanaei74@gmail.com

استناد (APA): رضایی، نورمحمد، بجانی، حسین. بنایی باشی؛ فاطمه (۱۴۰۲). اثربخشی روش های مثبت و منفی تغییر رفتار بر کاهش قلدری کودکان
آموزش در علوم انتظامی، ۱۱ (۴۲)، ۱۸۵-۲۱۴

مقدمه

همواره گزارش های مختلفی از خشونت، پرخاشگری، درگیری های کلامی و فیزیکی دانش آموزان در مدرسه، جامعه و حتی فضای مجازی منتشر می گردد. چنین رفتارهایی، باعث نگرانی معلمان، والدین و سازمان های آموزشی و تربیتی شده و برنامه ریزی برای اصلاح آنها را ضروری می سازد. یکی از رفتارهای پرخاشگرانه و یا به بیان دیگر یکی از رفتارهایی که سبب پرخاشگری دانش آموزان می شود؛ رفتار قلدری است (دروسوپولوس، هیلد، مک کیو^۱، ۲۰۰۸: ۵۸). اکثر محققان و روان شناسان توافق دارند که قلدری در مدرسه شکلی از آزار و اذیت های جسمی، جنسی و روان شناختی یک یا چند دانش آموز بر علیه دانش آموز دیگری به صورت مکرر در یک دوره ی زمانی است (وانگ، لوک، لو و ما^۲، ۲۰۰۸: ۴۲). قلدری با سه معیار عمدی بودن، تکرار و قدرت نابرابر شناخته شده است که با هدف تمسخر، تحقیر، ضربه زدن، طرد اجتماعی و منزوی کردن قربانی، توسط فرد قلدر انجام می گیرد. با این ویژگی ها، قلدری اغلب به عنوان سوء استفاده نظام مند از قدرت توسط همسالان تعریف می شود (یولفا و گاستینا^۳، ۲۰۲۰: ۶۴۹). قلدری^۴ زیر مجموعه رفتارهای پرخاشگرانه است که در هر سنی و در میان گروه ها و اجتماعات مختلف انسانی قابل مشاهده است و به طور کلی به عنوان الگوهای ثابت رفتارهای آسیب رسان که واجد نوعی عدم توازن قدرت میان فرد یا افراد قلدر و فرد قربانی است، تعریف می گردد. در این بین مدارس یکی از مهمترین نهادهای اجتماعی هستند که قلدری در آنها به شکل گسترده ای رایج است و دانش آموزان عادت دارند که به هم سالان و هم کلاسی های خود آسیب برسانند. این در حالی است که همه دانش آموزان حق برخورداری از یک آموزش همراه با امنیت را دارند. این شکل از خشونت مدرسه ای مشکل اجتماعی عمده ای است که هم می تواند بر اهداف تعلیم و تربیت اثرات جبران ناپذیری داشته باشد، و هم بر بهزیستی روانی- اجتماعی، رفتاری و تحصیلی دانش آموزان تأثیرات ناگوار زیادی بگذارد (سیف، ۱۴۰۰: ۷۲) با توجه به موارد گفته

1 Drosopoulos, Heald, & McCue

2 Wong, Lok, Lo, Ma.

3 Ulfah & Gustina

4 bullying

شده که حکایت از وجود مشکلات در ارتباط با بحث قلدری در کودکان و پیامدهای ناشی از آن دارد. بنابراین شناسایی راهکارها و ارائه مداخلات بر کنترل قلدری موثر است.

سؤال مهم این است که چرا نوجوانان درگیر چنین رفتارهایی می‌شوند؟ از میان عوامل مختلف شناخته شده ی مؤثر در قلدری، تعامل میان معلمان و دانش‌آموزان یا سایر کارمندان در محیط مدرسه از عوامل مؤثری است که ممکن است در هر مکانی از مدرسه اتفاق بیفتد (یورتال و آرتوت^۱، ۲۰۱۰: ۵۵؛ وایلنکورت^۲ و دیگران، ۲۰۱۰). بیشترین احتمال اعمال قلدری در زمین بازی، راهروهای مدرسه، سر کلاس و به ویژه در غیاب معلم، و مسیررفت و برگشت به مدرسه است (اسپونا^۳، ۲۰۰۸: ۲۰۵).

قلدری یکی از شایع‌ترین اشکال خشونت سطح پایین است که اگر مورد توجه و مداخله قرار نگیرد، می‌تواند در سنین بالاتر به اشکال خطرناک خشونت تبدیل شود. یکی از نشانه‌های اصلی پدیده قلدری و رفتار قلدرانه، خشم^۴ و رفتار پرخاشگرانه است (کافین^۵، ۲۰۲۰: ۴۱). با توجه به این پیامدهای گسترده مستقیم و غیرمستقیم قلدری ناشی از این پدیده در افراد قلدر و یا قربانی، در طول سه دهه گذشته مداخله‌ها و برنامه‌های ضد قلدری گوناگونی با هدف مقابله با پدیده قلدری و کاهش رفتار قلدرانه و پرخاشگرانه طراحی و اجرا شدند.

یکی از مداخلات در کاهش رفتار قلدرانه و پرخاشگرانه، اصلاح یا تغییر رفتار و یا رفتار درمانی است (تراسی، تراپ، بارید^۶، ۲۰۱۹: ۵۴). تغییر رفتار به کاربرد مجموعه‌ای از اصول و فنون یادگیری گفته می‌شود که هدف آن اصلاح رفتار شخص است و باعث ایجاد رفتارهای مطلوب و جلوگیری از بروز رفتارهای نامطلوب می‌شود. متخصصان در موقعیت‌های آموزشی، خانوادگی و سایر موقعیت‌های غیربالینی به تغییر و اصلاح رفتار افراد می‌پردازند و اصطلاح تغییر رفتار را به کار می‌گیرند، اما

1 Yurtal & Artut

2 Vaillancourt

3 Sapouna

4 Anger

5 Coffin

6 Acy, Trip & Barid

روان‌شناسان بالینی و روان‌پزشکان که در موقعیت‌های بالینی مثل کلینیک‌های روانی، به تغییر و اصلاح رفتار مراجعان خود اقدام می‌کنند، اصطلاح رفتار درمانی را ترجیح می‌دهند (هرگنهان، ۱۳۹۹: ۱۵۱).

در روش‌های تقویت مثبت ارائه تقویت کننده مثبت، رفتار را نیرومند می‌سازد. به عبارتی فرایندی است که در آن ارائه تقویت کننده مثبت بعد از رفتار منجر به نیرومند شدن رفتار می‌شود در حالی که در روش‌های تقویت منفی، حذف تقویت کننده منفی یا جلوگیری از وقوع آن، رفتاری را که به این نتیجه انجامیده است را افزایش می‌دهد. تقویت منفی نام محرک یا رویداد آزارنده است که شخص می‌کوشد تا از آن بگریزد یا از آن اجتناب کند (سیف، ۱۴۰۲). فرض بنیادی روش‌های تغییر رفتار و رفتار درمانی این است که رفتارهای بهنجار و نابهنجار هر دو از اصول روان‌شناختی یکسانی تبعیت می‌کنند. یعنی همان اصولی از یادگیری که ایجاد و ادامه رفتارهای بهنجار را توضیح می‌دهند، توجیه‌کننده رفتارهای نابهنجار هم هستند. بدین معنی که رفتارهای خوب و بد هر دو آموخته می‌شوند. لذا برای اصلاح رفتار نابهنجار باید شرایط مناسب یادگیری را فراهم کرد و از این راه به تغییر رفتارهای نابهنجار و جانشینی آنها با رفتارهای بهنجار اقدام کرد (سیف، ۱۴۰۰: ۲۳).

یکی از علل عمده اقدام افراد به رفتارهای قلدرانه، فقدان مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی است. چون روش مکالمه مؤثر را نمی‌دانند، راه نادرست را برای اظهار وجود خود برمی‌گزینند. ناتوانی آن‌ها برای انجام کارهای ساده‌ای مثل درخواست مذاکره و صحبت در خصوص شکوه و شکایت، غالباً باعث ناراحتی دوستان و آشنایان می‌گردد. نقص در مهارت‌های اجتماعی در بین کودکان و نوجوانان، باعث می‌شود آنها مکرراً احساس ناکامی کرده و نسبت به کسانی که با آن رابطه مستقیم دارند با خشم و پرخاشگری رفتار کنند که همین رفتارهای منجر به ایجاد مشکلاتی در بین آنها می‌گردد. یکی از روش‌های کاهش تکرار رفتارهای خشونت‌آمیز چنین افرادی، آموزش مهارت‌های اجتماعی و به‌کارگیری روش‌های مثبت تغییر رفتار است. چیزی که شدیداً نیازمند به آن هستند. آموزش مهارت‌های اجتماعی در گروه‌های متعدد از جمله نوجوانان پرخاشگر، پلیس‌ها و حتی والدینی که کودکان خود را کتک می‌زنند،

مورد استفاده قرار گرفته است. در بسیاری از موارد، تغییرات ژرف در رفتارهای مورد نظر (مثلاً افزایش روابط بین فردی، توانایی بهتر مدارا با طرد شدن و استرس) حاصل شده و کاهش رفتار خشن مربوط به این تغییرات بسیار چشمگیر می‌باشد (کرمیار، ۲۰۱۴: ۲۲).

آثار کوتاه‌مدت و درازمدت فراوانی برای دانش‌آموزان قلدر، قربانی و سایر دانش‌آموزان شاهد قلدری می‌توان برشمرد. احتمال بروز رفتار مجرمانه و درگیری در مسائل قانونی در آینده در افراد قلدر زیاد است. افراد قلدر، نسبت به بقیه دانش‌آموزان، بیشتر اهل نزاع هستند؛ نمرات ضعیفی دارند و جو مدرسه را مکرر و منفی می‌کنند. قلدری، قربانی را متحمل ضررهای فراوان از جمله آسیب دیدن امنیت و سلامت روانی، تضعیف سازگاری اجتماعی و تنفر از محیط مدرسه، استرس‌های شدید، اضطراب، افسردگی و در بدترین حالت، خودکشی را ایجاد می‌کند (لوسی^۱، ۲۰۱۱). مرتکبان قلدری با احتمال بیشتری مشکلات گوناگونی از جمله ناراحتی‌های عصبی-گوارشی، درجاتی از مشکلات روان‌شناختی مانند اضطراب و استرس، خشم و سرخوردگی، احساس گناه و خود سرزنشی، احساس تنهایی و طرد شدن اجتماعی، افسردگی و داشتن افکار خودکشی (بیرامی و علائی و حسنوند، ۲۰۱۹؛ سامپسون^۲، ۲۰۱۹)، علائم اختلال سلوک (سید محمدی، ۱۳۹۹: ۶۰) و مشکلات تحصیلی مختلفی از جمله پیشرفت تحصیلی پایین، غیبت‌های مکرر و ترک تحصیل (گیج و برلاینر، ۱۳۹۹) و خشم^۳ و رفتار پر خاشگرانه (کافین^۴، ۲۰۱۰: ۳۸) را نشان می‌کنند. با توجه به موارد یاد شده می‌توان به ضرورت انجام این پژوهش با هدف کاهش و درمان رفتارهای قلدرانه و پر خاشگرانه در خانه و مدرسه پی برد. یافته‌های تحقیق حاضر علاوه بر پر کردن خلاء پژوهشی موجود، می‌تواند حاوی مطالب کاربردی و پیشگیرانه در جهت کاهش معضل قلدری در مدارس کشور باشد. از این رو مسئله اصلی پژوهش مقایسه اثربخشی روش‌های مثبت و منفی اصلاح رفتار بر قلدری کودکان است؟

1 Losey

2 . Sampson

3 Anger

4 Coffin

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

حلبی ساز (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان اصلاح رفتار قلدری: یک مطالعه‌ی اقدام پژوهی رفتارهای قلدری یک دانش آموز در موقعیت‌های مختلف را مشاهده و مورد بررسی قرار داد. داده‌های پژوهش با استفاده از مشاهده، مصاحبه و پرسش‌نامه قلدری ایلینویز (۲۰۰۱) گردآوری شد. پس از آن برای حل این مشکل، راهکارهایی را به کار برد. از جمله: آموزش مؤلفه‌های هوش هیجانی؛ تقویت مهارت‌های اجتماعی، ارتباطی و خودکنترلی؛ آموزش مهارت‌های حل مسئله؛ حمایت از رفتارهای مثبت، محبت به دانش آموز و آگاه سازی والدین و سایر همکاران در خصوص رفتار قلدری دانش آموز و نحوه‌ی برخورد با این مسئله. نتایج و مشاهده‌ها نشان داد که اجرای این راهکارها مؤثر بوده و منجر به اصلاح رفتار قلدری دانش آموز شده است.

یاسینی، کیانی و مجتبی‌زاده (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای نشان می‌دهد که مداخله‌های درمانی مناسب می‌تواند به میزان بسیار بالایی، پیامدهای قلدری نوجوانان را کاهش دهد. همچنین برنامه آموزشی هوش هیجانی بر سازگاری اجتماعی و مسئولیت‌پذیری و قلدری نوجوانان در سطح معنی داری ۰/۰۵ معنی دار است.

ذوقی، عینی پور، کریم آبادی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان نقش واسطه‌ای سلامت روان در رابطه بین خودشیفتگی و قلدری دانش-آموزان دوره اول متوسطه نشان داد خودشیفتگی تاثیر مثبت و معناداری بر قلدری و تأثیر منفی و معناداری بر سلامت روان دارد. علاوه بر این، سلامت روان تاثیر منفی و معناداری بر قلدری دانش آموزان دارد. نقش میانجی سلامت روان در تاثیر خودشیفتگی بر قلدری نیز تایید شد.

بدری، حسینی، هاشمی، میرنسب (۱۳۹۷) در پژوهش با عنوان طراحی برنامه آموزشی ضد قلدری تلفیقی و تعیین اثربخشی آن بر کاهش قربانی شدن دانش آموزان دوره اول که با استفاده روش تحقیق نیمه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون و گروه گواه انجام شد. یافته‌ها حاکی از اثر بخشی برنامه ضد قلدری، بر کاهش قربانی شدن در هر سه بعد کلامی، عاطفی و جسمانی دانش آموزان مدرسه آزمایشی

بود. هر چند این اثربخشی بر قربانی‌شدن کلامی و جسمانی اندکی بالاتر از قربانی‌شدن عاطفی بود.

دهقان بندک و زارعی محمودآبادی^۱ (۲۰۲۰) اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر قلدری را بررسی کرده و نشان دادند که می‌توان در نوجوانان با آموزش مهارت‌های ارتباطی موثر، طی یک برنامه‌ی منظم، قلدری و ابعاد آن را کاهش داد. بیرامی^۲ و همکاران (۲۰۱۹) بیان می‌دارند که: «با تشویق افراد قلدر به ایفای نقش‌های اجتماعی، آنان قادر به درک و فهم ارزشهای اجتماعی شده، پاداش‌هایی را که آنها برایشان فراهم خواهند آورد، شناسایی کرده و مهارت‌های اجتماعی جانشین را خواهند آموخت. نقش‌های متفاوت موجب می‌شود آنان خود را در جایگاه‌های متفاوت ببینند و نسبت به مسائل بیگانه‌ی قبلی دید مثبت پیدا کرده و آنها را به خود استناد دهند.

مشاهدات میدانی محققان و بررسی پژوهش‌های نشان داد وضعیت قلدری در مدارس ایران، به درستی مسئله‌شناسی نشده است و تحقیقات انجام شده از تنوع و نوآوری علمی برخوردار نیستند. افزون بر این، ارتباط و انسجام منطقی میان تحقیقات داخلی دیده نمی‌شود. بر اساس شواهد تجربی محققان به خصوص در مدارس چندفرهنگی ایران، زمینه برای تعصب نژادی و قلدری بیشتر فراهم است. علاوه بر این بیشتر پژوهش‌ها در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه انجام شده در حالی که زمینه شروع قلدری بیشتر از کودکی و در حوزه ابتدایی است. با اذعان به جمع‌بندی پژوهش‌ای درباره قلدری و توجه به نقاط ضعف و قوت آنها و همچنین مشاهدات میدانی محققان از وجود پدیده قلدری در بین کودکان و نوجوانان، هدف پژوهش حاضر بررسی اثربخشی روش‌های مثبت و منفی تغییر و اصلاح رفتار در کاهش قلدری کودکان است.

1 DehghanBanadaki and ZareiMahmoudabadi

2 Beyrami

مبانی نظری پژوهش

نظریه بوم شناختی برون فن برونر

نظریه کلاسیک بوم شناختی برون فن برونر (۱۹۷۹ نقل از اسویرر و هایمل^۱، ۲۰۱۵) به عنوان یک تئوری بنیادی برای ترسیم ماهیت ارتباط درونی بین افراد، محیط های چندگانه آنها و درگیر شدن آنها در رفتارهای قلدری پذیرفته شده است (اسویرر، پیو، اسپلیج، سیبکر، کینگزبری، بیوینو لیمر^۲، ۲۰۰۶). چرا که قلدری و قربانی شدن پدیده ای است که توسط عوامل مختلفی تحت تاثیر قرار می گیرد. عواملی درون فردی مانند درونگرا، احساسی و خجالتی بودن، جرأت مندی و اعتماد بنفس و مهارت های اجتماعی پایین، بعلاوه نا آگاهی از قلدری و راهکارهای مقابله؛ عوامل خانوادگی از قبیل سبک فرزند پروری بیش از حد حمایت کننده و یا بی اعتنا و نا آگاهی از قلدری و تکنیک های مواجهه با قربانی شدن فرزند؛ عوامل مرتبط با کلاس و مدرسه مانند وجود جو ناپایمن و غیر حمایتی، فقدان قوانین و استراتژی های ضد قلدری، و عدم مسئولیت پذیری و پاسخگو بودن و در حوزه همسالان هم عواملی مانند داشتن نقش منفعل تماشاگری همسالان و نا آگاهی و یا عدم تمایل در حمایت از فرد قربانی و گزارش قلدری، همه در احتمال قربانی شدن یک دانش آموز در مدرسه تاثیر گذار است (اسویرر و هایمل، ۲۰۱۵).

نظریه شناخت اجتماعی بندورا

در تئوری شناخت اجتماعی بندورا (۱۹۸۶)^۳ سه محور اساسی الف) فرد یا شناخت، ب) رفتار و ج) محیط به صورت متقابل از همدیگر تاثیر پذیرفته و بر همدیگر تاثیر می گذارند. بر این مبنا زمانی که یک کودک در محیطی پرورش می یابد که در آن رفتارهای مبتنی بر سوء استفاده رواج داشته و پذیرفته شده است، کودک یاد می گیرد که سوء استفاده و آزار دیگران یک روش قابل پذیرش برای به دست آوردن آنچه که او می خواهد است. قلدری و قربانی شدن هم جزء رفتارهای یاد گرفته شده است که در بافت اجتماعی به وجود می آیند و تحت تاثیر عوامل محیطی و اجتماعی

1 Swearer & Hymel

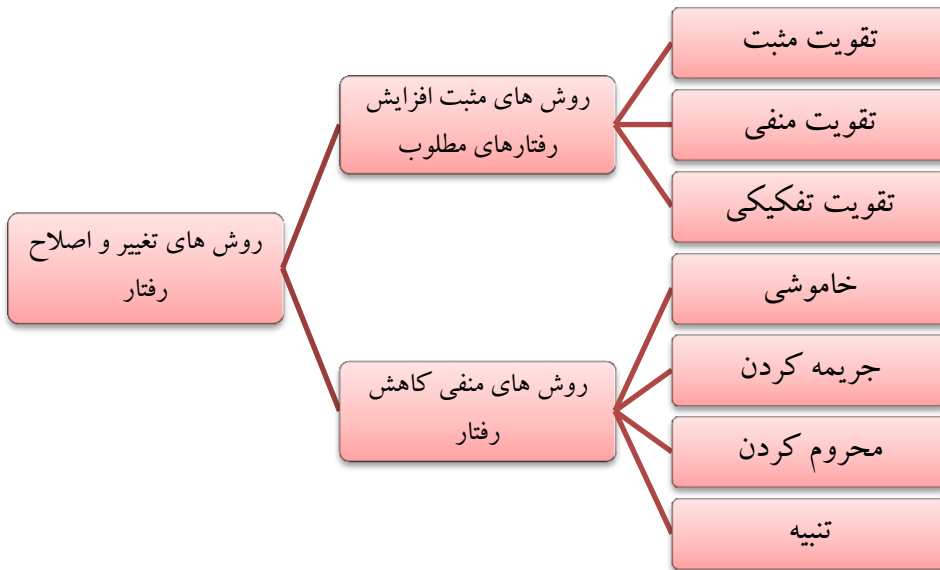
2 Swearer, Peugh, Espelage, Siebeck, Kingsbury & Bevins

3 Bandura

فراوانی قرار دارند. بر این مبنا اگر با رفتارهای قلدرانه به طور مستقیم برخورد نشده و یا به صورت غیرمستقیم این دسته از رفتارها در کلاس نادیده گرفته شوند، ممکن دانش آموزان این رفتارها را یاد گرفته و تقلید کنند. اگر رفتار قلدرانه نتایج دلخواهی را به همراه داشته باشد، رفتارهای فرد قلدر تقویت شده و بنابراین احتمال تکرار آنها بالا می‌رود. به موازات اینکه رفتارهای قلدرانه وسعت یابند احتمال سرایت به سایر دانش آموزان زیاد است. این فرایند مستقیماً وابسته به تاثیرات محیطی از منابع مختلفی مانند همسالان، فضای حاکم بر محیط آموزشی و رفتارهای عوامل آن و همچنین فضای خانواده و رفتار والدین و در سطح بزرگتر محیط جامعه است که می‌توانند به عنوان فاکتورهای انگیزشی برای قلدری تفسیر شوند. مبتنی بر این دیدگاه مطالعه در حوزه قلدری همسالان با شناسایی و توجه به اهمیت و نقش نیروهای چندگانه اجتماعی در شکل دادن به رفتارهای افراد دیگر در آن میسر می‌باشد (جونز^۱، ۲۰۱۳: ۳۸).

مدل مفهومی پژوهش

روش‌های تغییر و اصلاح رفتار نقش مهمی در کنترل رفتارهای آسیب‌زا و مسئله‌ساز در بین دانش‌آموزان دارند. برای تدوین مداخلات درمانی مناسب، شناخت ویژگی‌های شخصیتی و شناختی نوجوانان مبتلا به رفتارهای قلدرانه لازم است. برنامه آموزش مبتنی بر روش‌های تغییر و اصلاح رفتار مبتنی بر نظریه اسکینر (سیف، ۱۴۰۲: ۷۵ و هرگنهان و اولسون، ۲۰۰۹: ۱۰۸) در الگوی زیر ارائه شده است.

شکل ۱: روش ها و فنون مثبت و منفی تغییر رفتار (نویسندگان، ۱۴۰۲)

اصول روان شناسی فردی برای پیشگیری و مداخله در زمینه قلدری کودکان و نوجوانان قابل استفاده اند، زیرا این اصول در درجه نخست نحوه شکل گیری الگوها و اهداف نادرست در محیط های اجتماعی را تبیین می کند و دوم اینکه با تأکید بر نقاط قوت و توانایی های کودکان و نوجوانان، به ارتقای بهزیستی روان شناختی آنها کمک می کنند. برای مثال «کودکان ممکن است برای اینکه بچه ننه خوانده نشود با نشان دادن قلدری از خودشان شهامت نشان دهند. بسیاری از کودکان فکر می کنند چنین اعمال جسورانه ای نشانه شهامت هستند، این کودکان ممکن است احساس کنند تنها راه جلب توجه برای آنها، انجام کارهای جسورانه است». مطابق این یافته ها، قبل از اینکه بخواهیم کودکان را تربیت کنیم، ابتدا باید آنها را بشناسیم. کودکانی که اقدام به زورگویی می کنند یاد نگرفته اند که چگونه با دیگران همکاری و تعاون داشته باشند و با هم همکاری کنند. آنها کودکان بدبینی هستند که به دلیل ناتوانی از همدلی و همکاری با دیگران، تمام روابط آنها با محیط تغییر کرده و با همه دنیا دشمن هستند و باور دارند که همه دنیا نیز با آنها دشمن است و در نتیجه اقدام

به قلدری می‌کنند (حسینی، امیری، قمرانی، سجادیان، ۱۳۹۹: ۸۹). با توجه به پیامدهای منفی پدیده قلدری برای افراد قلدر و جو مدرسه، پژوهشگران و روان‌شناسان مدرسه در تلاش روزافزون برای متوقف کردن این پدیده هستند و برنامه‌های مدرسه محور متعددی همچون، برنامه پیشگیری از قلدری الویوس (لیمبر، اولویوس، وانگ، ماسیللو، بریفیک^۱، ۲۰۱۸: ۶۴)، برنامه ضد-قلدری کی وا (نوکانتینی و مانسینی^۲، ۲۰۱۶: ۱۰۱۶) را طراحی و مورد استفاده قرار داده اند. به علاوه، مداخله رفتاری از جمله مداخلاتی است که هم قابلیت کاربست به صورت مدرسه-محور را دارد (روس سو و هورنر^۳، ۲۰۱۴: ۲۲۸) و هم اثربخشی آن بر کاهش رفتارهایی همچون پرخاشگری، خود-آسیبی، مشکلات انضباطی، و کشاکش‌های رفتاری جدی در مدرسه مورد تأیید قرار گرفته است (لینچ و کنان^۴، ۲۰۱۸: ۹۳). روس و هورنر (۲۰۱۴: ۲۳۰) نیز معتقدند که طرح حمایت رفتاری و تغییر و اصلاح رفتار و آموزش خودمدیریتی به عنوان یک مداخله رفتاری مدرسه‌محور، در زمینه پیشگیری و غلبه بر رفتار قلدری، روشی کارآمد است. این مداخله با هدف آموزش نحوه تغییر رفتار یا نگهداری رفتار شخصی طراحی شده است. علاوه بر این، با توجه به ماهیت پویای قلدری، روان‌شناسان علاوه بر لزوم آموزش مستقیم رفتاری به کودکان پرخاشگر، بر آموزش به معلمان و همسالان نیز تأکید دارند. نتیجه پژوهش بروسارد و نورتروپ^۵ (۱۹۹۷: ۶۹) نیز بیانگر اثربخشی تقویت افتراقی همسالان بر افزایش رفتار مطلوب و تأثیر خاموشی بر کاهش اختلال‌های رفتاری مخرب کودکان بوده اند. بنابراین، در برنامه‌های آموزشی برای جلوگیری از بروز و کاهش رفتار قلدرانه در کودکان بر روی روش‌های تغییر و اصلاح رفتار مثبت و منفی تمرکز دارد و به‌خوبی مهارت کودکان و نوجوانان را در کنترل این رفتارها افزایش می‌دهد. از آنجا که روش‌های تغییر و اصلاح رفتار مبتنی بر نظریه رفتارگرایی در تغییر رفتار هستند و قلدری هم جزء رفتارهای که در بافت اجتماعی بوجود می‌آیند و تحت تاثیر

1 Limber, Olweus, Wang, Masiello, Breivik

2 Nocentini, Menesini

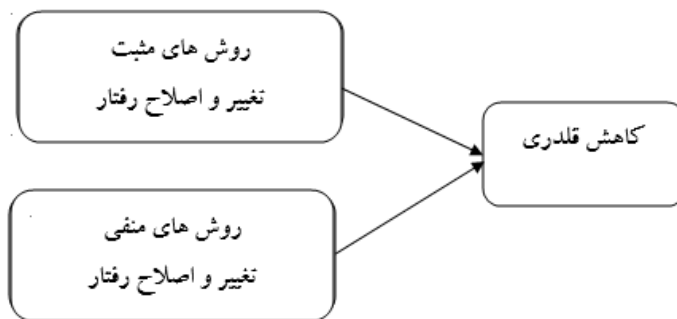
3 Ross, Horner

4 Lynch, Keenan

5 Broussard, Northup

فاکتورهای محیطی و اجتماعی بروز می‌کند. این فرایند مستقیماً وابسته به شیوه و روش مدیریت رفتار کودکان است. لذا این پژوهش با توجه به مبانی نظری پژوهش به دنبال پاسخگوی به فرضیه‌های زیر در قالب مدل پژوهش می‌باشد.

فرضیه ۱: روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت بر کاهش قلدری کودکان موثر است.
فرضیه ۲: روش تغییر و اصلاح رفتار منفی بر کاهش قلدری کودکان موثر است.
فرضیه ۳: روش‌های تغییر و اصلاح رفتار مثبت و منفی بر کاهش قلدری کودکان تفاوت معنی‌داری دارند.

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق (منبع: روس و هورنر، ۲۰۱۴؛ محبی و میرنسب، فتحی آذر، هاشمی، ۱۳۹۸ و بنایی باشی، ۱۴۰۰)

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش نیمه آزمایشی با استفاده از طرح سه گروهی پیش آزمون- پس آزمون با گروه کنترل (تغییر و اصلاح رفتار مثبت، تغییر و اصلاح رفتار منفی، گروه کنترل) انجام شد. جامعه آماری پژوهش شامل تمام کودکان ۹ و ۱۰ ساله مدارس ابتدایی پسرانه شهر سمنان در سال تحصیلی ۱۴۰۲/۱۴۰۱ می‌باشد. برای انتخاب نمونه پژوهش، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای (عامری، رضایی و نژادی، ۱۳۹۹) استفاده شد. به این صورت که ابتدا از بین نواحی آموزش و پرورش شهرستان سمنان یک ناحیه انتخاب شد سپس، از بین کلیه مدارس ابتدایی پسرانه ناحیه، سه مدرسه انتخاب شد. سپس با نظرخواهی از معلمان دانش‌آموزان دارای ویژگی قلدری شناسایی شدند. تعداد ۴۵ آزمودنی انتخاب

و در دو گروه آزمایشی و یک گروه کنترل (هر گروه شامل ۱۵ نفر) جایگزین شدند. در ضمن نحوه گروه بندی و استفاده از طرح چند گروهی پیش آزمون و پس آزمون در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: طرح پیش آزمون و پس آزمون با سه گروه

پس آزمون	متغیر مستقل	پیش آزمون	انتخاب تصادفی	گروه ها
T2	X	T1	R	روش‌های مثبت
T2	X	T1	R	روش‌های منفی
T2	..	T1	R	گروه کنترل

ابزار گردآوری اطلاعات مقیاس قلدری ایلی‌نویز است. مقیاس قلدری ایلی‌نویز یک ابزار پژوهشی معتبر است توسط اسپلج و هولت (۲۰۱۹) به منظور اندازه‌گیری مستقیم قلدری و قربانی شدن دانش‌آموزان ۷ تا ۱۸ سال طراحی شده است. مقیاس دارای ۱۸ عبارت در قالب طیف لیکرت ۵ درجه ای تهیه شده است در ضمن، دارای سه خرده مقیاس قلدری، قربانی و نزاع است. اسپلج و هولت (۲۰۱۹) پایایی نمره کل مقیاس قلدری ایلی‌نویز را به روش آلفای کرونباخ ۰/۸۸ کرده‌اند. آن‌ها همچنین، اعتبار این مقیاس را با استفاده از روش اعتبار ملاکی، یعنی همبسته کردن ماده‌های آن با پرسش‌نامه پرخاشگری آخنباخ، در حد مطلوب و متوسط گزارش کرده‌اند. در پژوهش حاضر پایایی به کمک ضریب آلفا و روایی به کمک همبستگی نمره کل پرسش‌نامه با خرده مولفه‌های آن بررسی شد که نتایج نشان داد ابزار پژوهش از پایایی و روایی مناسبی برخوردار است.

برنامه مثبت و منفی تغییر و اصلاح رفتار: دانش‌آموزانی که در این برنامه‌ها قرار گرفتند از روش‌های مثبت تغییر و اصلاح رفتار در ۱۴ جلسه به دانش‌آموزان آموزش داده شد از جمله: تقویت مثبت، تشویق، اقتصاد پته‌ای، قرارداد وابستگی، روش شکل‌دهی رفتار، روش زنجیره سازی، رفتار تقویت تفکیکی، رفتارهای با نرخ کم، تقویت تفکیکی رفتارهای دیگر، تقویت تفکیکی رفتار ناهمساز و اشباع و در روش تغییر و اصلاح رفتار منفی از تقویت منفی، خاموشی، محروم کردن از تقویت، جریمه

کردن، جبران کردن و تنبیه ملایم رفتاری استفاده گردید. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS¹⁸ و تحلیل کوواریانس استفاده شد.

جدول ۲: برنامه آموزش و عناوین و مولفه‌های آن برای گروه آزمایش

عناوین آموزش‌های در حوزه روش‌های مثبت	عناوین آموزش‌های در حوزه روش‌های منفی
آشنایی و برقراری ارتباط با دانش‌آموزان و تعیین رفتار پایه	بی توجهی و نادیده گرفتن رفتارهای قلدری کودک
تقویت رفتارهای مثبت مثل کمک کردن و محبت کردن،	خاموش کردن و بی توجهی به رفتارهای نامطلوب
آموزش روش جدول ستاره	استفاده از تقویت منفی جهت کاهش رفتارهای نامطلوب
دادن مسئولیت به کودکان	محروم کردن دانش‌آموزان
تحلیل رفتار دانش‌آموزان در قالب الگوهای تخیلی یا واقعی	استفاده از تکنیک جریمه کردن
شکل دادن رفتارهای مثبت دانش‌آموزان همچون همدلی، مهربانی، برقراری ارتباط، و محبت کردن	استفاده از تنبیه ملایم مثل اخم کردن و
بخشی از برنامه تغییر و اصلاح رفتار: اصلاح رفتار به معنای، تغییر الگوهای رفتاری با استفاده از روش‌های یادگیری مانند تقویت مثبت یا منفی است. به عبارت ساده تر، می‌توان رفتار فرد را با استفاده از پیامدهای مثبت و پیامدهای منفی اصلاح کنید. اصلاح رفتار بر این عقیده متکی است که رفتار خوب باید به پیامدهای مثبت و رفتار بد باید به پیامدهای منفی منجر شود تا تغییر یابد. در صورتی که معلم بکوشند کودکان قلدر را به تبعیت از خود وادار نماید یا او را به علت حرف گوش نکردن و انجام رفتارهای قلدرانه جریمه و محروم نماید ممکن است کودکان اعتراض کند یعنی بحث و مجادله کند، جواب سربالا بدهد، ادا در بیارد، بنابراین لازم است در چنین شرایطی راهبردی را بکار برید که مانع از بروز جنگ و سرکشی و تنش شود. افزایش تبعیت فرد از طریق اتخاذ رویکردهای مثبت یکی از روش‌های تربیت تشویق و تحسین است به طوریکه تشویق و تنبیه از روشهایی هستند که در تربیت کودکان گریزی از آنها نیست. برای مثال دانش‌آموزان دارای رفتار قلدرانه را آموزش می‌دهیم که در کنار دوستانشان باشند، به رفتار آنها احترام بگذارند، خود را موظف به حفظ قوانین مدرسه نمایند، به دیگران تنه نزنند، رفتار منصفانه‌ای نسبت به دیگران بروز دهد، حمایت فعال معلم از دانش‌آموزانی که در معرض قلدری قرار می‌گیرند از جمله راهکارهای کاهش قلدری به حساب می‌آیند. علاوه بر این به افرادی که در معرض قلدری قرار می‌گیرند آموزش می‌دهیم که:	

در زمان قلدری فیزیکی به چه صورت پاسخ دهد و از رفتن به مکان‌هایی که احتمال قلدری وجود دارد اجتناب کند. همچنین در چه زمان‌هایی از روز ممکن است قلدری اتفاق بیفتد و از حضور در این ساعت‌ها در آن مکان‌ها اجتناب کند.

ایجاد رابطه بهتر

در صورتی که مربیان رابطه مناسب و مثبتی با دانش‌آموزان دارای رفتار قلدری داشته باشید احتمال بیشتری دارد که به گفته‌هایشان عمل کند. علاوه بر این، بیان جملات مثبت و تکرار آنها و دادن آرامش به دانش‌آموزان دارای رفتار قلدرانه و توجیه آنان به اینکه قبل از عمل فکر کند و رفتارش را کنترل کند می‌تواند نقش موثر در خودکنترلی قلدری داشته باشد.

علاوه بر این، توجه مثبت و همراه با محبت به دانش‌آموزان، تعیین محدودیت‌ها برای رفتارهای غیر قابل قبول دانش‌آموزان، حل و فصل کردن اختلافات به شیوه‌های منطقی توسط معلم و استفاده از مصالحه و معذرت‌خواهی و میانجیگری معلم و خواستن از دانش‌آموزان که چنین رفتارهای را تکرار نکنند، (برای مثال در زنگ ورزش در کنار او باشید، در صف خرید بوفه همراه آنها باشید و ...) نقش موثر در کنترل قلدری دارد.

تقویت مثبت

تقویت مثبت بهترین و موثرترین روش افزایش رفتار است. تقویت مثبت فرایندی است که در آن ارائه تقویت‌کننده مثبت بعد از رفتار منجر به نیرومند شدن آن رفتار می‌شود. برای مثال معلم تصمیم می‌گیرد هر وقت دانش‌آموزان هنگام انجام فعالیت‌های فردی و گروهی به همدیگر احترام گذاشتند، به دیگران تنه نزنند رفتار آنها را تقویت نماید، نتیجه اینکه کار نیز کاهش بروز رفتار قلدرانه از سوی دانش‌آموز می‌باشد.

آموزش شیوه عملی تقویت مثبت

در این بخش لازم است رفتارهای کلی را به رفتارهای جزئی و دقیق‌تر تجزیه کرد. مثلاً اگر می‌خواهید «رفتار قلدرانه» را کاهش دهید و به جای آن رفتار دوستانه را افزایش دهید لازم است آن را به اجزای دقیق‌تر جدا کنیم. مثلاً تشویق دانش‌آموزان به گزارش رفتار قلدرانه، گزارش تقاضاهای غیر منصفانه، جریمه کردن کودک به خاطر رفتارهای زورگویانه، عدم کنترل خشم درونی‌اش نسبت به همبازی و جایگزین کردن آنها و تشویق رفتارهای از جمله عدم بروز خشم، عدم تنه زدن به دیگران، احترام گذاشتن و

برای اینکه معلم و والدین بتوانند نحوه تفکر کودکان قلدر را نسبت به شرایط عوض کنند، بایستی از او در مورد علت قلدری، احساسی که در درون خودش و دوستانش ایجاد می‌کند، نوع واکنش رفقایش و راه کارهای برای جلوگیری و جایگزین کردن آنها فکر کنند و آموزش داده شوند.

در جدول زیر شاخص‌های توصیفی متغیر قلدری در کودکان در دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون گزارش شده است.

جدول ۳: شاخص‌های توصیفی متغیر قلدری با توجه به روش‌های تغییر و اصلاح رفتار در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

مؤلفه	وضعیت	تغییر و اصلاح رفتار مثبت		تغییر و اصلاح رفتار منفی		کنترل	
		میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
قلدری	پیش‌آزمون	۲۴/۱۳	۳/۴۸	۲۳/۴۶	۳/۷۶	۲۳/۸۶	۳/۲۴
	پس‌آزمون	۱۷/۵۳	۳/۱۵	۲۰/۰۶	۳/۹۲	۲۳/۲۰	۳/۵۹
قربانی کردن	پیش‌آزمون	۱۲/۶۰	۲/۷۱	۱۲/۹۳	۳/۴۰	۱۲/۷۳	۲/۲۴
	پس‌آزمون	۸/۴۰	۲/۸	۱۰/۴۶	۲/۴۳	۱۲/۵۳	۲/۱۵
نزاع	پیش‌آزمون	۱۴/۳۳	۲/۲۷	۱۴/۱۳	۲/۸	۱۴/۸۶	۲/۷۱
	پس‌آزمون	۱۰/۸۰	۲/۶	۱۲/۹۳	۲/۰۱	۱۴/۶۰	۲/۹۵
نمره کل	پیش‌آزمون	۵۱/۳۳	۵/۷۱	۵۰/۱۱	۴/۳۲	۵۰/۴۶	۴/۲۴
	پس‌آزمون	۳۶/۲۰	۵/۸	۴۳/۲۶	۴/۷۸	۵۰/۶۸	۵/۱۵

نتایج فوق نشان می‌دهد در مؤلفه قلدری میانگین تاثیر روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت در پیش‌آزمون برابر ۲۴/۱۳ و در پس‌آزمون برابر ۱۷/۵۳ است ولی در روش تغییر و اصلاح رفتار منفی در پیش‌آزمون میانگین برابر ۲۳/۷۶ و در پس‌آزمون برابر ۲۰/۰۶ است. علاوه بر این در گروه کنترل میانگین متغیر قلدری در پیش‌آزمون برابر ۲۳/۸۶ و در پس‌آزمون برابر ۲۳/۲۰ است.

در مؤلفه قربانی کردن میانگین تاثیر روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت در پیش‌آزمون برابر ۱۲/۶۰ و در پس‌آزمون برابر ۸/۴۰ است ولی در روش تغییر و اصلاح رفتار منفی در پیش‌آزمون میانگین برابر ۱۲/۹۳ و در پس‌آزمون برابر ۱۰/۴۶ است. علاوه بر این در گروه کنترل میانگین متغیر قربانی کردن در پیش‌آزمون برابر ۱۲/۷۳ و در پس‌آزمون برابر ۱۲/۵۳ است.

در مؤلفه نزاع میانگین تاثیر روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت در پیش‌آزمون برابر ۱۴/۳۳ و در پس‌آزمون برابر ۱۰/۸۰ است ولی در روش تغییر و اصلاح رفتار

منفی در پیش آزمون میانگین برابر ۱۴/۱۳ و در پس آزمون برابر ۱۲/۹۳ است. علاوه بر این در گروه کنترل میانگین متغیر نزاع در پیش آزمون برابر ۱۴/۸۶ و در پس آزمون برابر ۱۴/۶۰ است.

مفروضه‌های تحلیل واریانس کوواریانس

الف) مفروضه نرمال بودن توزیع داده‌ها

در این پژوهش به منظور آزمون مفروضه نرمال بودن توزیع داده‌ها، مقادیر شاپیرو-ویلک قلدری برای هر گروه در دو مرحله پیش‌آزمون، پس آزمون مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود.

جدول ۴: مقادیر شاپیرو-ویلک برای نرمال بودن متغیر قلدری

متغیر	گروه	آماره	سطح معنی داری
قلدری	پیش آزمون	۰/۹۰۴	۰/۱۱۰
	پس آزمون	۰/۹۴۴	۰/۴۴۲
قربانی	پیش آزمون	۰/۹۲۹	۰/۲۶۶
	پس آزمون	۰/۹۳۶	۰/۳۳۴
نزاع	پیش آزمون	۰/۹۳۲	۰/۲۸۴
	پس آزمون	۰/۹۶۹	۰/۸۳۷
قلدری کل	پیش آزمون	۰/۹۱۲	۰/۱۴۳
	پس آزمون	۰/۹۵۷	۰/۶۳۲

جدول ۲ نشان می‌دهد که ارزش شاپیرو-ویلک مربوط به مولفه‌های متغیرهای قلدری در گروه‌های تغییر و اصلاح رفتار مثبت، منفی و کنترل در مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون در سطح ۰/۰۵ معنادار است. این مطلب بیانگر آن است که توزیع داده‌های مربوط به آن مؤلفه در گروه‌های مزبور و در تمام مراحل یادشده نرمال است.

ب) آزمون همگنی واریانس‌های خطا

جهت برقراری مفروضه همگنی واریانس خطای مولفه‌های متغیر قلدری در بین گروه‌ها، از آزمون لون^۱ استفاده شد. جدول شماره ۵ نتایج آزمون لون را نشان می‌دهد.

جدول ۵: آزمون لون برای آزمون همگنی واریانس‌های خطای مولفه‌های متغیر قلدری

مولفه	وضعیت	آماره F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معنی داری
قلدری	پیش آزمون	۰/۲۹۵	۰/۷۴۶	۰/۲۹۵	۰/۷۴۶
	پس آزمون	۳/۲۰	۰/۰۵۱	۳/۲۰	۰/۰۵۱
قربانی	پیش آزمون	۰/۴۹۵	۰/۶۱۳	۰/۴۹۵	۰/۶۱۳
	پس آزمون	۱/۸۵	۰/۱۷۰	۱/۸۵	۰/۱۷۰
نزاع	پیش آزمون	۰/۶۷۰	۰/۵۱۷	۰/۶۷۰	۰/۵۱۷
	پس آزمون	۲/۱۱	۰/۰۹۱	۲/۱۱	۰/۰۹۱
قلدری کل	پیش آزمون	۰/۰۲۳	۰/۹۷۸	۰/۰۲۳	۰/۹۷۸
	پس آزمون	۱/۴۶	۰/۲۴۳	۱/۴۶	۰/۲۴۳

نتیجه آزمون لون در جدول ۵ نشان می‌دهد که تفاوت واریانس خطای نمرات مربوط به مولفه‌های متغیر قلدری در گروه‌ها و در دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون در سطح ۰/۰۵ معنادار نیست. این یافته نشان می‌دهد که مفروضه همگنی واریانس‌های خطا در بین داده‌های مربوط به سطوح متغیر وابسته برقرار است.

ج) همگنی ماتریس کوواریانس متغیر وابسته

جدول شماره ۶ نتایج آزمون مفروضه همگنی ماتریس‌های کوواریانس متغیرهای وابسته را نشان می‌دهد.

جدول ۶: نتایج آزمون مفروضه همگنی ماتریس‌های کوواریانس متغیرهای وابسته

متغیر	M. Box	F	P
ام باکس	۴۵/۷۳	۱/۹۶	۰/۰۰۶

نتایج تحلیل فوق نشان می‌دهد که مفروضه همگنی ماتریس‌های کوواریانس متغیرهای وابسته برقرار نیست ($M. Box=45/73, F=1/96, P=0/006$). با وجود این تاباچینک و فیدل (۲۰۰۷) براین باورند که در صورت برابری حجم نمونه در گروه‌ها، عدم برقراری مفروضه همگنی ماتریس‌های کوواریانس متغیرهای وابسته نتایج تحلیل را بی اعتبار نمی‌سازد.

فرضیه اول: روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت بر کاهش قلدری کودکان موثر است.

برای بررسی اینکه روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت بر کاهش قلدری کودکان مؤثر است از آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیره (MANCOVA) استفاده شد.

جدول ۷: نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره درخصوص اثربخشی روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت بر

کاهش قلدری کودکان

متغیرها	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	p-value	اندازه اثر
قلدری	۳۵۸۴/۸۹	۲	۱۷۹۲/۴۴	۲۷/۰۹	۰/۰۰۱	۰/۱۸۹
قربانی	۱۰۱۰/۷۳	۲	۵۰۵/۶۵	۱۸/۰۳	۰/۰۰۱	۰/۱۳۴
نزاع	۳۴۰۸/۳۳	۲	۱۷۰۴/۱۶	۱۵/۳۹	۰/۰۰۱	۰/۱۱۷
قلدری کل	۲۲۵۶/۴۸	۲	۱۱۲۸/۲۴	۱۲/۵۵	۰/۰۰۱	۰/۰۹۸

در جدول فوق نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره درخصوص اثربخشی روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت بر کاهش قلدری گزارش شده است. با توجه به آماره F تحلیل کوواریانس با حذف اثر پیش آزمون‌ها، بین هر سه گروه در مولفه‌های قلدری ($F=۲۷/۰۹$, $P<۰/۰۰۱$)، قربانی ($F=۲۸/۰۳$, $P<۰/۰۰۱$)، نزاع ($F=۱۵/۳۹$, $P<۰/۰۰۱$)، و نمره کل مقیاس قلدری ($F=۱۲/۵۵$, $P<۰/۰۰۱$)، تفاوت معنادار وجود دارد. میانگین نمرات پس‌آزمون مولفه‌های قلدری در گروه تغییر و اصلاح رفتار مثبت در مقایسه با میانگین نمرات پس‌آزمون قلدری و مولفه‌های آن در گروه کنترل کاهش معنی‌داری را نشان می‌دهد. بنابراین تغییر و اصلاح رفتار مثبت بر کاهش قلدری در کودکان تاثیر معنی‌داری داشته است. بنابراین فرضیه محقق مبنی بر اثربخشی تغییر و اصلاح رفتار مثبت بر کاهش قلدری در کودکان تأیید می‌شود.

فرضیه دوم: روش تغییر و اصلاح رفتار منفی بر کاهش قلدری کودکان مؤثر است. نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره درخصوص اثربخشی روش تغییر و اصلاح رفتار منفی بر کاهش قلدری کودکان در جدول زیر مشاهده می‌شود.

جدول ۸: نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره در خصوص اثربخشی روش تغییر و اصلاح رفتار منفی بر کاهش مولفه‌های قلدری کودکان

متغیرها	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	p-value	اندازه اثر
قلدری	۹۹۸/۲۱	۲	۴۹۹/۱۰	۱۰/۰۵	۰/۰۰۱	۰/۰۷۹
قربانی	۶۷۳/۴۶	۲	۳۳۶/۷۳	۱۱/۲۰	۰/۰۰۱	۰/۰۸۸
نزاع	۹۳۲/۰۹	۲	۴۶۶/۰۴	۹/۵۷	۰/۰۰۱	۰/۰۷۶
قلدری کل	۵۹/۶۵	۲	۲۹/۸۳	۱۱/۸۳	۰/۰۰۱	۰/۰۹۱

با توجه به جدول فوق تفاوت میانگین هریک از مولفه‌های قلدری گروه آزمایش (روش تغییر و اصلاح رفتار منفی) و کنترل حاکی از آن است که با حذف اثر پیش آزمون‌ها، بین هر دو گروه در مولفه‌های قلدری ($F=10/05, P<0/001$)، قربانی ($F=11/20, P<0/001$)، نزاع ($F=9/57, P<0/001$)، و قربانی ($P<0/001$)، تفاوت معنادار وجود دارد. میانگین نمرات پس آزمون مولفه‌های قلدری در گروه تغییر و اصلاح رفتار منفی در مقایسه با میانگین نمرات پس آزمون متغیر قلدری و مولفه‌های آن در گروه کنترل کاهش معنی داری را نشان می‌دهد بنابراین تغییر و اصلاح رفتار منفی بر کاهش قلدری در کودکان تاثیر معنی داری داشته است. فرضیه سوم: بین اثربخشی روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت و منفی از لحاظ کاهش قلدری کودکان تفاوت معنی داری وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه که بین اثربخشی روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت و منفی از لحاظ کاهش قلدری کودکان تفاوت معنی داری وجود دارد از آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره استفاده شد.

جدول ۹: نتایج تحلیل واریانس چندمتغیره در خصوص تفاوت اثربخشی بین روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت و منفی در کاهش قلدری

متغیرها	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	p-value	اندازه اثر
قلدری	۲۴۱/۷۳	۲	۱۲۰/۸۶	۲۱/۹۶	۰/۰۰۱	۰/۱۰۵
قربانی	۱۲۸/۱۳	۲	۶۴/۰۶	۲۸/۳۰	۰/۰۰۱	۰/۱۳۲
نزاع	۱۰۸/۸۴	۲	۵۴/۴۲	۱۴/۰۲	۰/۰۰۱	۰/۰۹۸
قلدری کل	۱۳۸۷/۲۴	۲	۶۹۳/۶۲	۵۶/۴۵	۰/۰۰۱	۰/۲۳۷

با توجه به جدول فوق بررسی تفاوت میانگین هریک از مولفه‌های قلدری گروه آزمایش (روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت و منفی) و کنترل حاکی از آن است که با حذف اثر پیش‌آزمون‌ها، بین هر دو گروه در مولفه‌های قلدری ($F=21/96, P< 0/001$)، قربانی ($F=28/30, P< 0/001$)، نزاع ($F=14/02, P< 0/001$) و متغیر قلدری ($F=56/45, P< 0/001$) تفاوت معنادار وجود دارد. میانگین نمره کل مقیاس قلدری در روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت در پس‌آزمون برابر $36/20$ است ولی در روش تغییر و اصلاح رفتار منفی برابر $43/26$ است. علاوه بر این در گروه کنترل میانگین متغیر قلدری در پس‌آزمون برابر $50/68$ است. بنابراین می‌توان گفت روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت در مقایسه با روش تغییر و اصلاح رفتار منفی بر کاهش قلدری بهتر عمل می‌کند.

جدول ۱۰: نتایج آزمون تعقیبی توکی در بررسی تفاوت گروه‌ها در زمینه مولفه‌های قلدری

مولفه	روش‌ها		اختلاف میانگین	انحراف استاندارد	سطح معناداری
قلدری	اصلاح رفتار مثبت	اصلاح رفتار منفی	-۰/۹۹۹	۰/۱۹۱	۰/۰۰۱
	اصلاح رفتار مثبت	کنترل	-۲/۱۲	۰/۱۹۱	۰/۰۰۱
	اصلاح رفتار منفی	کنترل	-۱/۱۲۷	۰/۱۹۱	۰/۰۰۱
قربانی	اصلاح رفتار مثبت	اصلاح رفتار منفی	-۱/۵۶	۰/۱۴۹	۰/۰۰۱
	اصلاح رفتار مثبت	کنترل	-۲/۰۴	۰/۱۴۹	۰/۰۰۱
	اصلاح رفتار منفی	کنترل	-۰/۸۶۳	۰/۱۴۹	۰/۰۰۱
نزاع	اصلاح رفتار مثبت	اصلاح رفتار منفی	-۰/۸۱۸	۰/۳۶۹	۰/۰۱۶
	اصلاح رفتار مثبت	کنترل	-۲/۱۷	۰/۳۶۹	۰/۰۰۱
	اصلاح رفتار منفی	کنترل	-۱/۲۵	۰/۳۶۹	۰/۰۰۱
قلدری کل	اصلاح رفتار مثبت	اصلاح رفتار منفی	-۲/۶۹	۱/۲۸۹	۰/۰۰۱
	اصلاح رفتار مثبت	کنترل	-۵/۹۵	۱/۲۸۹	۰/۰۰۱
	اصلاح رفتار منفی	کنترل	-۳/۲۶	۱/۲۸۹	۰/۰۰۱

همان‌طور که در جدول ۱۰ مشاهده می‌شود در مقایسه دوه‌ای بین گروه‌ها در متغیر قلدری و مولفه‌های قلدری، قربانی و نزاع میانگین گروه تغییر و اصلاح رفتار مثبت و منفی به طور معنی‌داری پایین‌تر از میانگین گروه کنترل می‌باشد. همچنین

در متغیر قلدری و مولفه‌های قلدری، قربانی و نزاع میانگین گروه تغییر و اصلاح رفتار مثبت به طور معنی‌داری پایین‌تر از میانگین گروه تغییر و اصلاح رفتار منفی می‌باشد. لذا گروه تغییر و اصلاح رفتار مثبت بر کاهش قلدری مؤثرتر از گروه تغییر و اصلاح رفتار منفی می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد که روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت بر کاهش قلدری کودکان تأثیر معنی‌داری دارد. نتایج به‌دست‌آمده با نتایج پژوهش‌های بدری و همکاران (۱۳۹۷)، دنیز و ایرسوی^۱ (۲۰۱۵)، دهقان‌بندکی و زارعی محمودآبادی (۲۰۲۰) همسو و هماهنگ است. در تبیین این یافته باید گفت فرض روش‌های مثبت کاهش رفتار این است که اگر دانش‌آموز رفتار نامطلوب تازه‌ای را بیاموزد و به انجام آن رفتار بپردازد و به خاطر آن تقویتی را که با انجام یک رفتار نامطلوب دریافت کرده به دست آورد، به تدریج این رفتار مطلوب جانشین رفتار نامطلوبش می‌گردد. در این روش با استفاده از تکنیک‌ها و روش‌های مثبت کاهش رفتار که بر اصل تقویت مثبت استوارند نظیر تقویت مثبت، تقویت تفکیکی نرخ‌های کم‌رفتار، اقتصاد پته‌ای، روش شکل‌دهی و زنجیره‌سازی رفتارهای مطلوب را افزایش داد. بسیاری از مشکلات برون‌سازی شده در محیط طبیعی خانواده فراگرفته می‌شوند و عوامل نگهدارنده آنها نیز در همین محیط واقع شده‌اند. مطابق با یافته‌های تحقیق سادوک، سادوک^۲ (۲۰۰۹) آموزش روش‌های مدیریت رفتار به افرادی که بیشترین زمان را با کودک می‌گذرانند، بیشترین تأثیر را بر آن داشته و احتمال کاهش رفتارهای نامناسب را افزایش می‌دهد؛ در علت‌شناسی مربوط به اختلال‌های رفتاری و اختلال نافرمانی مقابله‌ای، مهمترین عامل خطر ساز که در تضاد با خودمختاری، ایجاد هویت و تنظیم معیارها و مهار درونی کودک قرار می‌گیرد، واکنش شدید والدین یا معلم نسبت به این رفتارهای کودک راه را به سوی نافرمانی، قلدری و پرخاشگری می‌گشاید.

نتایج پژوهش نشان داد که روش تغییر و اصلاح رفتار منفی بر کاهش قلدری کودکان اثربخش می‌باشد؛ مطابق با یافته‌های تحقیق دهقان بندکی و محمودآبادی

1 Deniz & Ersoy

2 Sadock & Sadock

(۲۰۲۰)، حسینی (۱۴۰۲) دلایل بروز رفتار قلدرانه در کودکان چندعاملی است، اما نتایج نشان می‌دهد یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در بروز این اختلال، رفتار والدین با کودک است. همه کودکان در اوایل کودکی، ممکن است برخی از مشکلات رفتاری را داشته باشند، اما با آموزش و هدایت مناسب در طی گذر زمان، رفتارهایشان تغییر و رشد می‌یابد. در سال‌های اولیه مدرسه، مهارت‌های فرزندپروری و نحوه مدیریت صحیح این رفتار از سوی والدین بسیار اثرگذار است. شیوه‌های والدگری و تربیتی بیش از حد سخت‌گیرانه و تنبیهی از سوی والدین و به‌ویژه مادر، به دلیل اینکه وقت بیشتری را با کودک در محیط خانه سپری می‌کند، بسیار مهم است. هرچقدر والدین، به دلیل آگاهی‌نداشتن از مدیریت رفتار کودک، شیوه‌های تنبیه و الگوهای رفتاری نامناسب را به کار گیرند، به وخیم شدن این اختلال می‌انجامد. مطابق با یافته‌های تحقیق دنیز و ایرسوی^۱ (۲۰۱۵) و حسینی، بدری، سلیمی، کلیایی (۱۳۹۴) آنچه حایز اهمیت است پذیرش همیشگی بدون قید و شرط، اهمیت دادن، همدلی، احترام و حفظ یک رابطه صمیمی بین کودک با والدین و تشویق آزادی و استقلال مسلماً بهترین زیر بنا برای ایجاد چنین تصویری است. ادراک والدین از کودک و رابطه آنان با او نقش اصلی را در ایجاد مشکلات رفتاری کودک ایفا می‌کند. برنامه‌های مداخله‌گرانه والدین را قادر می‌سازد تا به عنوان اصلاح‌گر رفتار فرزندشان عمل کنند. در روش‌های منفی اصلاح و تغییر رفتار از تقویت مثبت استفاده نمی‌شود و به‌طور غیر مستقیم رفتار نامطلوب را کاهش نمی‌دهند، بلکه این روش‌ها مستقیماً و از طریق اعمال شیوه‌های کم و بیش آزارنده موجب کاهش و حذف رفتار نامطلوب می‌شوند. به همین سبب آنها را روش‌های منفی کاهش رفتار می‌نامند. نتایج پژوهش حاضر نشان داد بین اثربخشی روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت و منفی از لحاظ کاهش قلدری کودکان تفاوت معنی‌داری وجود دارد و روش تغییر و اصلاح رفتار مثبت اثربخش‌تر می‌باشد. در تبیین یافته بدست آمده باید گفت تقویت مثبت رفتارهای مغایر با قلدری، استفاده از پاداش و تشویق‌های کلامی، تقویت تفکیکی نرخ‌های کم رفتار جهت افزایش رفتار مطلوب، روش زنجیره‌سازی

رفتارهای مطلوب از قبیل کمک کردن به دوست، رفتار تقویت تفکیکی رفتارهای با نرخ کم از جمله دلایل اثربخشی بیشتر اصلاح و تغییر رفتار مثبت در مقایسه با روش اصلاح و تغییر رفتار منفی می‌باشد.

پیشنهادهای

۱. با توجه به اثر بخشی روشهای اصلاح رفتار بر کاهش قلدری پیشنهاد می‌شود روشهای اصلاح رفتار در میان سایر گروه‌های سنی مانند نوجوانان انجام شود تا اثرات مثبت آن به صورت دقیق‌تر در این زمینه سنجیده شود.
۲. با توجه به نتایج پژوهش حاضر پیشنهاد می‌شود مسئولین آموزش پرورش، مشاورین و روان شناسان با اهمیت دادن روشهای تغییر و اصلاح رفتار (بویژه تغییر و اصلاح رفتار مثبت) و تکنیک‌های مبتنی بر آن و اجرایی کردن و پیاده سازی این روش در کودکان زورگو، بتوانند گام بزرگی در کاهش پدیده قلدری در مدارس بردارند.
۳. طراحی و تدوین پرسش‌نامه ی سنجش قلدری مبتنی بر ویژگی‌های دانش‌آموزان به شکل بومی می‌باشد. این قدم مهم، مشروط به مطالعات اکتشافی دقیق، با بهره گیری از مطالعات کمی و کیفی در کنار هم و استفاده از روشهای گوناگون سنجش مانند مشاهده مستقیم، رفتارسنجی و ... است.
۴. بررسی و مقایسه وضعیت قلدری در مدارس روستایی و شهری، و بررسی ارتباط میان قلدری و متغیرهای اجتماعی و ... است.

قدردانی

از دانش‌آموزان و والدین به خاطر مشارکت در انجام پژوهش و حضور در جلسات آموزشی تشکر و قدردانی می‌کنیم. امید است که انجام پژوهش‌های اینچنین بتواند زمینه شناسایی و تغییر رفتار دانش‌آموزان قلدر را فراهم نماید.

منابع

- بیرامی، منصور؛ هاشمی، تورج؛ فتحی اذر، اسکندر و علائی، پروانه. (۱۳۹۱). قلدری سنتی و سایبری در نوجوانان دختر مدارس راهنمایی: نقش کیفیت ارتباط معلم-دانش‌آموز. فصلنامه روان‌شناسی تربیتی. ۸(۲۶). ۱۷۵-۱۵۲. بازیابی از: https://jep.atu.ac.ir/article_2464.html
- بدری، رحیم، حسینی، سیدعدنان، تورج، هاشمی، و میرنسب، میرمحمود. (۱۳۹۷). طراحی برنامه آموزشی ضد قلدری تلفیقی و تعیین اثربخشی آن بر کاهش قربانی شدن دانش‌آموزان دوره اول متوسطه. آموزش و ارزشیابی (علوم تربیتی)، ۱۱(۴۱)، ۵۵-۸۱. بازیابی از: <https://sid.ir/paper/183523/fa>
- بلند همتان، کیوان(۱۳۸۹). توصیف و مقایسه میزان شیوع زورگویی و انواع آن در مدارس راهنمایی استان کردستان. سازمان آموزش و پرورش استان کردستان: شورای تحقیقات.
- حسینی، سید عدنان.(۱۴۰۲). آگاهی از قلدری در مدارس: چالش‌ها و راهکارهای آموزش‌های ضد قلدری در مدارس استان کردستان مطالعات روان‌شناختی نوجوان و جوان ۴ (۴): ۱۰۳-۸۴. بازیابی از: magiran.com/p2592859
- حسینی، سید عدنان؛ بدری، رحیم؛ سلیمی، حسین و کلیایی، لیلا. (۱۳۹۴). اثربخشی آموزش شناختی ارتقاء امید در کاهش میزان قربانی شدن ناشی از قلدری دانش‌آموزان. فصلنامه روان‌شناسی تربیتی. ۱۱(۳۷). ۱-۱۹. بازیابی از: https://jep.atu.ac.ir/article_3493.html
- حسینی، محبوبه، امیری، شعله، قمرانی، امیر، و سجادیان، ایلناز. (۱۳۹۹). تاثیر برنامه پیشگیری از قلدری الویس بر روابط با همگنان و رفتارهای قلدری کودکان قلدر. فصلنامه پرستاری کودکان، ۶(۴)، ۸۵-۹۴. بازیابی از: <https://sid.ir/paper/511674/fa>
- حلبی ساز، حسن(۱۴۰۱). اصلاح رفتار قلدری: یک مطالعه ی اقدام پژوهی. دو فصلنامه علمی تخصصی پژوهش در آموزش ابتدایی، ۴(۷): ۹۷-۱۰۸. بازیابی از: <https://sid.ir/paper/1030063/fa>

سید محمدی، یحیی. (۱۳۹۹). روان‌شناسی یادگیری. تهران: نشر روان
سیف، علی اکبر. (۱۴۰۰). تغییر رفتار و رفتاردرمانی نظریه ها و روش‌ها. تهران: نشر دوران.

سیف، علی اکبر. (۱۴۰۲). روان‌شناسی پرورشی نوین: روان‌شناسی یادگیری و آموزش، تهران: نشر دوران.

ذوقی، لیلا؛ عینی پور، جواد؛ کریم آبادی، فرشته. (۱۳۹۹). رابطه خودشیفتگی و قلدری با متغیر میانجی سلامت روانی در دانش‌آموزان. آموزش در علوم انتظامی، (۲۹)۸، ۲۴۰-۲۲۶. بازیابی از:

http://tps.jrl.police.ir/article_94131.html

کریمیار، علی. (۱۴۰۱). رفتار درمانی و شناخت- درمانی. تهران: انتشارات روزبه
گیج، نیت ل. برلاینر، دیویدسی. (۱۳۹۹). روان‌شناسی تربیتی. ترجمه غلامرضا خوی نژاد و همکاران. مشهد: نشر پاژ.

عامری، محمدعلی، رضائی، نورمحمد؛ نژادی، پویان (۱۳۹۹). کاربردهای آمار در مطالعات و پژوهش‌های انتظامی (با رویکرد اصلاح روندهای جاری در فعالیت‌های مطالعاتی). تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی ناجا.

محبی، مینا؛ میرنسب، میرمحمد؛ فتحی آذر، اسکندر؛ هاشمی، تورج (۱۳۹۸). طراحی و ارزیابی اثربخشی مداخله رفتاری بر کاهش قلدری جسمانی و بهبود پیوند با مدرسه در دانش‌آموزان: روی آورد مدرسه محور. فصلنامه سلامت روان کودک. ۶(۳). ۱۴-۱.

SID. <https://sid.ir/paper/258292/fa>

هرگنهان، آر، بی. السون، متیواچ. (۱۳۹۹). مقدمه‌ای بر نظریه‌های یادگیری (ترجمه علی اکبر سیف). تهران: نشر دوران.

یاسینی، لیلا؛ کیانی، قمر؛ مجتبی زاده، محمد. (۱۴۰۰). تأثیر آموزش هوش هیجانی بر سازگاری اجتماعی و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر زورگو (مطالعه
doi: پیشگیرانه از قلدری دانش‌آموزان. آموزش در علوم انتظامی، ۹(۳۵)، ۶۹-۴۱.

10.22034/tps.2022.210830.1533

- Bandura, A. (1986). Social foundation of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall .
- Beyrami, M. Alaei, P. and Hassanvand, B. (2019). Psychology of Bullying. Tehran: Avaye Noor Publications. [in Persian.]
- Broussard, C., & Northup, J. (1997). The use of functional analysis to develop peer interventions for disruptive classroom behavior. *School Psychology Quarterly*, 12(1), 65–76. <https://doi.org/10.1037/h0088948>
- Broussard, C., & Northup, J. (1997). The use of functional analysis to develop peer interventions for disruptive classroom behavior. *School Psychology Quarterly*, 12(1), 65–76. <https://doi.org/10.1037/h0088948>
- Coffin, J. (2010). Conceptualising bullying in an Aboriginal context as reported by the Yamaji community, to inform the development of a bullying prevention program that is culturally sensitive to the needs of Aboriginal students. Edith Cowan University. Retrieved from <https://ro.ecu.edu.au/theses/396>
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115(1), 74–101. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.115.1.74>
- DehghanBanadaki, A. and ZareiMahmoudabadi, H. (2020). The Effectiveness of Communication Skills Training on Bullying, Sixth International Conference on School Psychology. Tehran. [in Persian]
- Deniz, M., Ersoy, E. (2015). Examining the Relationship of Social Skills, Problem Solving and Bullying in Adolescents. *International Online Journal of Educational Sciences* 8(1), DOI:10.15345/iojes.2016.01.001.
- Drosopoulos, J. D., Heald, A. Z., & McCue, M. J. (2008). Minimizing Bullying Behavior of Middle School Students through Behavioral Intervention and Instruction. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED500895.pdf>
<https://doi.org/10.1037/a0038929>
- Jones, A. M. (2013). Middle School Students' Perceptions of Bullying and the Effects of an Anti-Bullying Policy. [Doctoral dissertation]. Boston, USA: Northeastern University Boston. <http://hdl.handle.net/2047/d20003024>
- Limber SP, Olweus D, Wang W, Masiello M, Breivik K. (2018). Evaluation of the Olweus bullying prevention program: a large scale study of US students in grades 3–11. *J Sch Psychol*. 69: 56-72.

- Losey, B. (2011) *Bullying , suicide , and homicide*, Newyork: Routledge.
- Lynch D, Keenan M.(2018). The good behavior game:maintenance effects. *Int J Educ Res*. 2018; 87: 91-99.
<https://doi.org/10.1016/j.ijer.2016.05.005>
- Nocentini A, Menesini E.(2016). KiVa anti-bullying program in Italy: evidence of effectiveness in a randomized control trial. *Prev Sci*.17(8): 1012-1023. <https://doi.org/10.1007/s11121-016-0690-z>.
- Ross SW, Horner RH.(2014). Bully prevention in positive behavior support: preliminary evaluation of thirdfourth-, and fifth-grade attitudes toward bullying. *J Emot Behav Disord*. 2014; 22(4): 225-236.
 DOI:10.1177/1063426613491429
- Sampson, R. (2019). *Bullying in schools*. Center for Problem-Oriented Policing.
- Sapouna, M. (2008). Bullying in Greek primary and secondary schools. *School Psychology International*, 29(2), 199-213.
<https://doi.org/10.1177/0143034308090060>
- Swearer, S. M., & Hymel, S. (2015). Understanding the Psychology of Bullying: Moving toward a Social-Ecological Diathesis-Stress Model. *American Psychologist*, 70, 344-353.
- Swearer, S. M., Peugh, J., Espelage, D. L., Siebecker, A. B., Kingsbury, W. L., & Bevins, K. S. (2006). A socioecological model for bullying prevention and intervention in early adolescence: An exploratory examination. In S. R. Jimerson & M. Furlong (Eds.), *Handbook of school violence and school safety: From research to practice* (pp. 257–273). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Tracy,L. , Tripp, G. , & Barid, A. (2019). Parent stress management training for ADHD. *Journal Behavioral Therapy*,36: 223-233.
 DOI:10.1016/S0005-7894(05)80071-1
- Ulfah, M., & Gustina, E. (2020).Bullying Behavior among Students. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 9(3), 644-649. DOI: <http://doi.org/10.11591/ijere.v9i3.20437>
- Vaillancourt, T., McDougall, P., Hymel, S., Krygsman, A., Miller, J., Stiver, K., & Davis, C. (2008). Bullying: Are researchers and children/youth talking about the same thing? *International Journal of Behavioral Development*, 32(6), 486–495.
<https://doi.org/10.1177/0165025408095553>

- Wong, D. S. W., Lok, D.P. P., Lo, T. W., & Ma, S.K. (2008). School bullying among Hong Kong Chinese primary schoolchildren. *Youth and Society*, 40 (1), 35-54. DOI:10.1177/0044118X07310134
- Yurtal, F., & Artut, K. (2010). An investigation of school violence through Turkish children's drawings. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(1), 50-62. <https://doi.org/10.1177/0886260508329130>

